

SÜNNET'İ ANLAMAYA ÇALIŞMAK VE SÜNNET'E OLAN İHTİYAÇ: TAHKÎKU MA'NE'S-SÜNNE VE BEYÂNU'L-HÂCETİ İLEYHA¹

Seyyid Süleyman en-Nedvî*
Notlarla çev.: Mahmut Kavaklıoğlu*

Orjinalinden Arapçaya Çevirenin Önsözü

Yaşamakta olduğumuz şu asırda müslümanların karşı karşıya kaldıkları problemlerden birisi de, İslâm'ın kaynağını sadece Kur'an'dan ibaret sayan, Sünnet'i Hz. Peygamber devrine mahsus bir takım geçici prensiplerden ibaret gören bir grubun muhtelif bölgelerde zemin bulmasıdır.

Şimdi bu grup akıntıya kürek çekmekte. Bunlar; sıhhat durumu, şöhreti, islâm bilginleri nezdindeki makbuliyet derecesi ne olursa olsun, *hadisi delil olarak kullanmayı ve onunla amel etmeyi reddederler.*

Dünyanın diğer pek çok ülkesinde de rastlanmakla birlikte, bahis konusu anlayış, bilhassa Hindistan'da giderek bir teşkilat hüviyeti kazanmaktadır. Kendilerini "*ehl-i Kur'an*" diye isimlendiren bu grup, fikirleri istikametinde pek çok kitap ve dergi telif ederken, Hintçe dergilerde de muhtelif türde makaleler yayımlamayı sürdürmektedirler.

1 "*Tahkîku Ma'ne's-Sünne*", Hint ulemâsından Seyyid Süleyman en-Nedvî'nin Sünnet'i doğru anlamının gereğine dair kaleme aldığı makalesinin arapça çevirisidir.

* 1884 de şu an *Hindistan* tarafında kalan *Birer* eyaletinin *Desne* kasabasında doğdu. Pek çok ilim adamının çıktığı bir aileye mensub olması, ilimle erken tanışmasını ve ilmi bir atmosfer içerisinde yetişmesini sağladı. İlk tahsilini tamamladıktan sonra, modern bir eğitim kurumu olarak işlev gören "*Dâru'n-Nedve*" de dini eğitim aldı. Gayreti ve parlak zekasıyla hocası Mevlana Şiblî'nin dikkatini çekti. Kısa sürede ilmi ve özellikle tarihçi kimliğiyle *Hint-Pakistan* yarımadasında şöhret buldu. Pek çok makale ve konferanslarıyla halkın düşünce dünyasına yön verdi. Şimdi *Hindistan* sınırları içinde kalan *Azamgarh*'da "*Dâru'l-Musannifîn*" (İslâm Akademisi) kurması ve bu kurumun reisliğinde bulunması, onun verdiği hizmetler içerisinde farklı bir yer tutar. Nesir yazarlığı ve şâirliğiyle de tanınan Nedvî 1953 yılında *Karaçi*'de ebediyete geçmiştir. Müelifin özellikle Tarih ve Edebiyat ağırlıklı, bazılarının dilimize de çevrildiği pek çok eserinden birkaçı şunlardır : *Rahmet-i Âlem*, *Sîretü'n-Nebî*, *Sîretü Âişe*, *Arzu'l-Kur'ân* (Arabistan tarihi ve coğrafyasına ait), *Nukûşü Süleymânî* (Urdu dili ve edebiyatına dair), *Durûsu'l-âdâb* (Arap diliyle ilgili), *Hayyâm* (Ömer Hayyâm'ın biyografisine dair).

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı

Bu anlayış ve iddialara karşı, Hintli âlimler –Allah kendilerini hayırla *mükafaatlandırırsın*- en güzel şekilde cevap vermişlerdir. Bu bağlamda özellikle değerli üstad Seyyid Süleyman en-Nedvî'nin reddiyesi kayda değerdir. Üstad en-Nedvî, söz konusu iddialara red sadedinde Hintçe yayınlanan "*Maârif*" isimli meşhur dergisinde, anlaşılır bir üslupla nefis bir makale kaleme almıştı. Ben bu makaleyi arapçaya çevirmeyi arzu ettim ve basit tasarruflarla da bunu gerçekleştirdim. Umarım, orjinalinden takib imkanı bulunmayanlar için faydalı olur.

Başarı Allah'tandır.

Abdulvehhab b. Abdulcebbar ed-Dihlevî
Mekke-i Mükerreme

Mukaddime

Öğrenim gören bazı gençlerin durumu bizi hem sevindirmekte, hem de üzmemekte.

Seviniyoruz; çünkü onlar dînî meseleleri araştırmaya da bir zaman ayırıyorlar, bunu bir vakit israfı olarak görmüyorlar. Dini, ilgi ve ihtimama değmez boş bir uğraş olarak değerlendirmiyorlar. Bu açıdan onlar takdir ve teşekkürle anılmayı hak ediyorlar.

Üzülüyoruz, zira onlar kendi fikirlerini ve araştırma sonuçlarını (pervasızca) yayıyorlar. Gerekli tahkikatı yapmadan, tanınmış uzman bilim adamlarının görüşlerine arzetmeden müslüman halka, bunları benimsetmeye gayret ediyorlar. Tabiatıyla bu metod dışı tavır, halktan pek çoğunun yoldan çıkarılmasına zemin hazırlıyor.

Hakikatin neşri her ne kadar gerekli ise de, bu misyonu üstlenen kişilerin öncelikle ihtiyatı elden bırakmamaları, kılı kırk yararcasına bir titizlik sergilemeleri gerekir. Böylesi bir tavır, araştırmalarının hakikat değeri taşıyabilmesi için şarttır. Ancak böyle bir aşamadan sonra bunları neşir konusunda gayret gösterebilirler. Aksi takdirde gerekli ciddiyetin esirgenmediği bir bilgi neşrinin vebali, yararından ağır olacaktır.

Bu gençler, Kur'an'ın kendisine indirildiği peygamber'in açıklamalarına müracaat etmeksizin, sırf Kur'an-ı Kerim'den her şeyin hükmünü istinbat edebileceklerini iddia ederler. Nitekim onları, kendi kafalarına göre Kur'an-ı Kerim'den istinbat ettikleri bir takım garib meseleleri çokça dile getirirken izlemek mümkündür. Bunlar aynı zamanda Kur'an'da benzerini bulamadıkları, yalnızca Sünnet'le sabit olmuş hükümleri reddederler.²

2 İmâm Şâfiî, Sünnet'in Kur'an karşısındaki hukukî konumunu Resûlullah'ın(s.a.), Kur'an paralelinde ortaya koyduğu **sünnet**; Kur'an'daki özlü (mücmel, müşkil, âmm ve mutlak) anlatımları açmak - açıklamak üzere belirlediği **sünnet** ve son olarak Kur'an'da hükmü bulunmayan hususlarda müstakillen vaz ettiği **sünnet** olmak üzere üç grupta değerlendirir. (Bkz. Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, çev.: A. Şener, İ. Çalışkan, Ankara 1997, s. 62). Ayrıca ilk iki tür sünnet ile üçüncü tür sünnet arasında bir fark bulunmadığını, yani Allah'ın hükmü ile Peygamber'in hükmünün aynı şey olduğunu ifade eder (Bkz. Şâfiî, *age*, s. 64). Kur'an-ı Kerim karşısında Sünnet'in durumu/konumuyla alâkalı detaylı değerlendirmeler için Bkz. Ali Toksarı, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Kayseri 1994, ss. 79-164 (İkinci

Ne garibtir ki, onların Kur'an'da "aslı yok" diye reddettikleri pek çok hükmün aslını, konuya dikkatle eğildiğimizde, Kur'an'da bulabilmekteyiz. Bundan da garibi, Kur'an'dan istinbat ettikleri hükümler noktasında, kendi aralarında çelişki yaşamaları, ayrılığa düşmeleridir. Onlardan her biri kendi başına buyruk, bir diğerrinin fikrine muhalif durumdadır.

Kur'an'ı Nasıl Anlayacağız ?

Defaatla yazdım. İnsanların bir takım hükümler çıkardıkları cüz'î (fer'î) meselelerde –ki bunlar kabul ya da red edilebilir– araştırma yapmak fayda sağlamaz. Bilakis böylesi konuları genel çerçevede ve bu ayrıntıların tamamını içine alan külli kaideler dahilinde ele almamız gerekir.

Bu problemlerden açıklığa kavuşturulması gereken ilk konu: *Kur'an'ı nasıl anlayacağız*, sorusu ya da daha genel bir ifadeyle: *söyleyenin muradını, sözüne bakarak nasıl anlayacağız*, sualidir.

Bilindiği gibi usûlî fıkıh konularının çoğu bu mesele etrafında odaklaşır. Bundan kasdım, sözün manasını anlama ve ondan hüküm çıkarma yollarıdır.

Örneğin Kur'an-ı Kerim'de, araplar nezdinde müteaddid anlamları bulunan bir kelime varid olduğunda³ veya hakiki ve mecazi anlamlara gelebilecek bir kelime vaki olduğunda,⁴ bu kelimeyle kastedilen manayı nasıl belirleyeceğiz? Veyahut genel (âmm) bir lâfız varid olduğunda bundan maksadın, lafzın bütün fertleri mi, yoksa bir kısmı mı olduğunu (tahsîs);⁵ ya da mutlak bir hüküm vaki olduğunda, bu hüküm mutlakiyeti üzere mi kalacak, yoksa bazı hususlar bu hüküm dışında mı tutulacak (takyîd),⁶ bunu nasıl ayırd edeceğiz? Daha bunun gibi pek çok problem⁷

Bölüm); Raşit Küçük, "Kur'an-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği", *Sünnet'in Dindeki Yeri*, İstanbul 1998, ss. 121-162.

- 3 Kur'anın namaz, zekat, oruç, hac ... ile ilgili emirleri böyledir. Örneğin lugatte dua etmek anlamına gelen salât'tan bilinen anlamıyla namazın mı yoksa yine malum şekliyle duanın mı kastedildiği, bunun nasıl yerine getirileceği, kaç vakit ve rek'at kılınacağı, farzları vâcipleri ve diğer ayrıntıları hep sünnet'le vuzuha kavuşmuştur. Meselâ Resûl (s.a.), "*Benî namazı nasıl kılar görüyorsanız, siz de namazı aynen öyle kılın*" (Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul 1981, Ezân 18, Edeb 27; Müslim, *Sahîhu Müslim*, tahk.: M. F. Abdülbâkî, İstanbul 1981, Salât 42) ifadesiyle, namazın hangi anlamda alınacağına ve nasıl kılınacağına ilişkin kapalılığa açıklık getirmiş olmaktadır.
- 4 "*Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden (karanlığından) ayırddilinceye kadar yeyin, için*", el-Bakara 2/187 âyetinde geçen "el-Hayt=iplik" kelimesinin mecazî manada anlaşılması gereğini biz sünnet'ten öğreniyoruz. Yani buradaki müşkil/*hakikat* ve *mecaza yorumlanabilir* lâfzın mecazî anlam içerdiği, sünnet'le açıklık kazanmış oluyor. (Bkz. *Buhârî*, Tefsîr 2/28; *Müslim*, Sıyâm 33, 34, 35).
- 5 Allah Teâlâ meyteyi yani usulüne göre boşazlanmaksızın ölmüş hayvanların etlerini ve kanı yemeyi haram kılmıştır (el-Mâide 5/3). Oysa Hz. Peygamber balığın ve çekirge ölüsünün, kanlardan karaciğer ve dalağın helal olduğunu belirterek, âmm olan hükmü tahsîs etmiştir. (Bkz. İbn Mâce, *Sünen*, çev.: H.Hatipoğlu, İstanbul 1981, Et'ime 31; Ayrıca Bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen*, İstanbul 1981, Tahâre 41; Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh*, tahk.: A.Muhammed Şakir, M.F.Abdülbâkî, Yusüfel-Hût, Beyrut 1987, Tahâre 52).
- 6 Meselâ "*Hırsızlık yapan erkeğin ve hırsızlık yapan kadının ellerini kesin*" el-Mâide 5/38 âyetinde çalınan malın mikdarına ilişkin bir belirlilik yoktur. Bu mutlak emir, Hz. Peygam-

Burada göz önünde bulundurulması gereken bir başka nokta, lafızdan anlaşılan manaların farklılığıdır. Yani kimi manalar lafızdan sarih bir şekilde anlaşılırken, kimileri işaret ve kinaye yoluyla, kimileri de cümlenin gelişinden anlaşılır. Böylesi bir durumda bu farklı anlamlardan her hangi biri için, "bu söz, böyle bir anlam içermez" demek mümkün değildir.

Kur'an-ı Kerim için de durum aynen böyledir. Yani bir nokta, ifadede açık (sarih) bir şekilde zikredilmemiş olabilir. Ama bu husus cümlenin gelişinden (siyak) veya kinaye yoluyla anlaşılabilir. Pek tabii ki böyle bir durumda, "bu husus Kur'an'da kesin olarak yer almıyor" denilemez.

Nebi(s.a.) Kur'an-ı Açıklamakla Görevli İdi

Allah Teâlâ, Peygamberine(s.a.) hitaben şöyle buyurur: "İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik."⁸

İşte bu sebebledir ki, sahâbe-i kiram Kur'an-ı Kerimin kendilerine anlaşılması zor (müskil) gelen veya hüküm çıkarmada (istinbatında) zorlandıkları âyetleriyle ilgili olarak Resûlullah'a(s.a.) müracaat ediyorlar, gelişen olaylar karşısında O'ndan(s.a.) fetva soruyorlardı. Nebi(s.a.) de, onlara karışık (müskil) gelen Kur'an âyetlerini açıklıyor, anlamı kapalı olanları izah edip öğretiyordu.

Mesela oruçla alakalı âyetler nazil olmuş, oruçlu iken unutarak yiyip-içen kimsenin durumu hakkında bu âyetlerde bir açıklama yer almamıştır. Bu belirsizlik karşısında bir adam Peygamber(s.a.)'e gelerek :

- Ya Resûlallah! Oruçlu iken unutarak yedim, diyerek arz-ı hal etmiş, Peygamber(s.a.) de ona, orucunun geçerli (sahîh) olduğunu, zira hata ve unutmaya dayalı davranışların bağışlanmış sayıldığını yine Kur'an'ın, "... Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yok; fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır"⁹ âyetinden çıkararak (istinbat ederek) cevap vermiştir.

Oruçla ilgili âyetlerde, *unutarak (bir şey) yemek orucu bozmaz*; ifadesi geçmiyor diye şimdi bu hadisi Kur'an'a muhalif olarak değerlendirmek mümkün müdür. Veya oruçla ilgili olmayan bir diğer âyetten böyle bir hüküm çıkarması Hz. Peygamber'in haddi değildir, denilebilir mi?

ber'in "Hırsızın eli ancak çeyrek dinar ve üzerinde olan miktarlarda kesilir", (Müslim, Hudûd 2, 4) ifadesiyle mukayyed hale gelmiştir. Keza namazda herkesin kolayına gelene okumasını emreden âyet (el-Müzzemmil 73/20), "Fâtîha'yı okumayanın namazı olmamıştır", (Buhârî, Tevhîd 48; Müslim, Salât 34) hadisiyle takyîd edilmiştir.

7 İmâm Şâfiî'nin Sünnet'in Kur'an karşısındaki konumuna işaret ederken ikinci sıralamada yer verdiği, **sünnet**; Kur'an'daki özlü (mücmel, müskil, âmm ve mutlak) anlatımlara açıklık getirir, maddesini mezkur istihlâhlarla burada göremiyoruz. Bu, makaleyi arapçaya çevirenin bir tasarrufu olabileceği gibi, üstad Nedvî'nin tercihi diye de düşünülebilir.

8 en-Nahl 16/44.

9 el-Ahzâb 33/5

Biz bu noktada şu hadis karşıtlarına sormak isteriz ve deriz ki, Kur'an'ın nâzil olduğu çağa ve ortama olan uzaklığınıza ve dil bilimindeki yetersizliğinize rağmen, Kur'an-ı Kerimden her istediğinizi istinbat etmek ve anladığınız gibi yorumlamak size câiz oluyor da; Kur'an'ın kendisine indiği, açıklanmasına memur kılındığı, dilcilerin en fasihi (bir peygamber) yoksa bunu hak etmiyor mu? Hayır! Kur'an'ı açıklamaya ve ondan hüküm çıkarmaya insanların en lâyiği bilakis O'dur.

Anlayışların Farklılığı

Diğer taraftan kabiliyet, anlayış ve zihni parlaklık açısından herkes aynı seviyede değildir. Dolayısıyla Kur'an'ı her insan okur, fakat manasını anlamakta farklılık gösterirler. Âlim kimse ondan, câhilin anlamadığı manaları anlar. Keza âlimler de anlayış ve ilim konusunda farklı farklıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerimde " ... *Her ilim sahibinin fevkinde kendisinden daha iyi bilen birisi vardır*"¹⁰ buyurulmaktadır. Aynı zamanda Allah Teala, "*Bilmiyorsanız (konunun) uzmanlar(ın)a sorun*"¹¹ buyurarak, bilinmeyen hususlarda âlimlere başvurulmasını emretmiştir. Diğer yandan "*Bilenlerle bilmeyenler hiç bir olur mu? (Ancak) akıl - iz'an sahipleri bunun farkındadır*"¹² beyanıyla da insanların anlayışlarındaki seviye farklılıklarına dikkat çekmiştir.

Hadisler Nasıl Oluştu?

Bu iki meseleyi -yani Nebi'nin(s.a.) Kur'an'ı açıklamaya memur kılınması ve ondan hüküm çıkarmaya herkesden daha layık olmasını, ayrıca insanların kabiliyet ve anlayış farklılığını- kabul ettikten sonra şimdi düşünelim:

Kur'an'da her hangi bir hâdis üzerine bir âyet nâzil olup da, daha sonra bu olayın aynı veya benzeri ya da görünürde birazcık farklısı yeni bir olay geliştiğinde önceki hâdisle alakalı hüküm sonraki hâdisle örtüşür mü yoksa örtüşmez mi, bu durum sahâbe-i kiramdan bazılarına oldukça karmaşık gelmiştir. Bu problemin çözümü için makul yol nedir? Böylesi bir durumda vahyin sahibine müracaat etmeleri, konuyu ondan sormaları akılcı bir yol değil midir?

Hız. Peygambere böyle bir problem getirdiklerinde, peygamber olarak sergilemesi gereken tavır ne olmalıdır? Onları tereddüt ve şaşkınlık içerisinde bırakarak meselelerine çözüm getirmekten geri mi duracak; yoksa bütünüyle anlayamadıkları ve sonradan gelişen hâdiseye uyarlanabileceğini düşünemedikleri önceki hâdiseye ilişkin âyeti okumakla mı yetinecek; ya da bunların da ötesinde problemlerine, içlerine sinecek bir izah mı getirecektir? Sergilenmesi gereken tavır, kuşkusuz bu son alternatiftir.

10 Yusuf 12/76

11 el-Enbiya 21/7

12 ez-Zümer 39/9

Öte yandan Hz. Peygamber onların sorularına cevap verip, müşküllerine izah getirdiğinde, böylesi bir olayı başkalarına aktarmalarını onlara haram kılar mı? Ya da böyle bir olay başkaları için gündeme geldiğinde, Resûlullah'ın(s.a.) kendilerine öğrettiği gibi, onların da Resûl'den(s.a.) öğrendikleri çözümü, aynı olayla karşı karşıya kalan kimsele-re öğretmeleri mahzurlu mudur?

Hiç bir akıl sahibinin böyle bir iddiada bulunabileceğini sanmam. Bilakis akıyla hareket eden her bir kimsenin düşüncesi; *bilmeyenlerin bilgilendirilmesi ve olaylar karşısında tavır belirleme zorluğu çekenlerin doğruya yönlendirilmesi misyonunun*, sahâbe-i kirâmın yükümlülüğü altında olduğu istikametindedir. Nitekim böyle de davranmışlardır. İşte sahâbenin peygamberden aktardığı bu birikim, müslümanların dilindeki (istilah) "hadis" işte budur.

Rivâyet Kaçınılmaz Bir Sistemdir

Hiç bir bilginin keza dünyevi tecrübe ve sanatlara dair herhangi bir birikimin, asırlara intikal noktasında *nakil ve rivâyete* karşı bir alternatifini olamaz. Zira herkesin her olaya tanıklık etmesi mümkün değildir. Şu halde olaya şahit olmayanların şifahi veya yazılı rivâyet metodu haricinde şahidi olmadıkları bir olay hakkında bilgi sahibi olmaları düşünülemez. Aynı şekilde herhangi bir olaydan sonra doğanların da, öncekilerin kendilerine nakletmeleri dışında bahis konusu olaydan haberdar olmaları mümkün değildir. İşte geçmiş ve yaşayan ümmetlerin tarihleri, mezhepler ve dinler, bilge kişilerin ve filozofların görüşleri, bilginlerin tecrübe ve buluşları, bütün bunların tamamı bizlere sadece ve sadece nakil ve rivâyet yoluyla intikal etmiştir.

Yoksa İslâm dini hükümleri ileriki nesillere böyle bir yolla nakli gerektirmeyen sonradan ortaya çıkmış bidatlerden mi ibaret? Ya da Hz. Peygamberin sözleri ve O'nunla alâkalı anlatımların nakli için rivâyetten başka bir yöntem mi bulmak gerek?

Biz bir an için farzedelim ki, hadislerin rivâyet yöntemiyle nakledilmesine karşı çıkanlar, kendileri gibi düşünenlerin lideri olsalar, ortaya çıkardıkları hükümleri ve araştırmalarını kendi ders halkalarından uzaklarda bulunan grup bireylerine veya kendilerinden sonra doğacak nesillere, nasıl ve hangi yöntemle ulaştıracaklar. Hele hele bu iş matbaa ve telefon, telgraf gibi diğer çağdaş haber alma aygıtlarının¹³ bulunmadığı, kağıdın mevcut olmadığı, ümmiliğin hakim olduğu ülkelerde söz konusu olursa.

13 Müellifin gelişmiş haber alma aygıtları için verdiği örnekler günümüz teknolojisi karşısında oldukça *geride kalmış* gözükmektedir. Oysa günümüzde bilgisayar, internet, televizyon, muhtelif donanım ve özellikli telefonlar ve fax, gibi bunlardan çok daha gelişmiş cihazlar yaygın ölçüde mevcuttur. Bu itibarla müellif Nedvî'nin verdiği bu örnekleri, makaleyi kaleme aldığı tarihle birlikte düşünmek gerekmektedir. (Çev.)

Nitekim İslâm'ın zuhurunda da Arap Yarımadasında durum bundan farklıydı.¹⁴

Keza Kur'an-ı Kerim de Rivâyet Yoluyla Nakledilmiştir

Bu aşamada rivâyet metodunu güvenli bulmayanlara soralım : Kur'an-ı Kerim de böyle rivâyet yoluyla nakledilmiş değil midir? Evet! Ancak burada Kur'an'ın rivâyetiyle hadisin rivâyeti arasında bir fark vardır. Bu fark, Kur'an'ın tevatür yoluyla nakledilmiş olmasıdır. Hadis ise, belli sayıdaki kişiler tarafından nakledilmiştir. Ancak bu kişiler mechul kişiler olmayıp, bilakis bilinen kimselerdir. Durumları belli, senedleri korunmuş vaziyettedir. Bu fark, *yakîn ve güvenin derecelerindeki* farklılığı gerekli kılmaktadır. Yoksa kabul ve itibar noktasındaki bir fark değildir. Bahis konusu fark, her müslüman tarafından kabul görmektedir. Esasen müslümanlardan hiçbir kimse de Kur'an ve Hadis'in her bakımdan eşit olduğunu iddia etmez..

Hadis Usulü

Hadisler nakledilen haberlerden ibaret olduğuna göre -hadislerin tenkidinde ve sahîhinin sakîminden ayrılmasında- bize ulaşan diğer rivâyet ve haberlerde kullandığımız tenkit metotlarını kullanmamız gerekir. Bununla şunu söylemek istiyorum : *Bir haber (hadis) duyduğumuz zaman sergilememiz gereken tavır ne olmalıdır?*

Böyle bir durumda haberi kendisinden duyduğumuz *râvinin haline* bakarız: O, rivâyetlerine itimad edilen kimselerden mi, yoksa değil mi? Sonra bu şahsın kendisinden rivâyette bulunduğu râviyi değerlendirmeye alırız. Bu değerlendirme işlemi senette yer alan tüm râvileri kapsar ve en son râvide (Hz. Peygamber'e en yakın olan râvi) son bulur. Müteakiben *en son râvinin naklettiği olayın gerçekleşmesi anında orada bulunup-bulunmadığını; naklettiği rivâyeti anlama ve ezberleme kapasitesine sahip olup-olmadığını* araştırırız. Sonra rivâyeti ele alırız : Kendisine nisbet edilen *şahsın mizacı, anlayışı ve genel tavırlarıyla bir örtüşme içinde olup-olmadığını, söz konusu asır ve ortam açısından böyle bir şeyin vuku imkanının bulunup-bulunmadığını* tetkik ederiz.

Esasen hadisçiler bu ve benzeri prensipleri hadis tenkidinde kullanmışlar ve altyapı mahiyetindeki bu ön prensiplerin tümüne, "**hadis usulü**" ismini vermişler ve sahih hadisleri, sahih olmayanından bu yöntemle ayırmaya çalışmışlardır. Usulüne uygun hareket edenler için bu ayırım faaliyetlerinin kapısı halen açıktır.

14 İslâm'ın zuhurunda durum böyle olmakla birlikte, Muhammed Hamidullah hicrî ikinci asırdan itibaren, müslümanların geniş imparatorluklarının her yanında kağıt fabrikalarının kurulmuş olduğunu söyler. (Bkz. Muhammed Hamidullah, *İslâm'a Giriş* çev.: Cemal Aydın, Ankara 1996, s. 230). Dolayısıyla rivayet sürecini bütünüyle kağıttan yoksun bir zaman dilimi olarak değerlendiremeyiz.

Hadis Bir Bakıma İslâm Tarihidir

Aşikardır ki, Kur'an-ı Hakim, beşeri ancak **din ve dünya açısından faydalı olana yönlendirmek** için nazil olmuştur. İşte bu sebeple Kur'an, dünyada nasıl hareket edilecek, bunun yolunu göstermiş, başarıya ulaşmanın sırlarını ortaya koymuştur. Kendi prensipleriyle hareket eden ümmetin yeryüzünde Allah'ın halifeliğini kazanacağını, sınırsız mutluluk ve hakimiyetler elde edeceğini; bu prensipleri dikkate almayan her kimseninse, yeryüzünde zelil, rezil olacağını, dünya ve ahirette mutsuz kalacağını duyurmuştur.

Şimdi bize birisi; herhangi bir zaman diliminde bu prensipleri işleten bir ümmet olmuş mudur? Olduysa, ne zaman var olmuş ve Kur'an'da vadedilen üstünlüklere kavuşmuş mudur? Bu prensiplerle hareket etmenin metot ve yöntemleri nasıl olmuştur? Bahis konusu prensipleri işleten bir ümmetin hareket tarzlarını bize taşıyacak doğru ve güvenilir tarih nerededir; türünden bir takım sorular yöneltirse, bizim bu şahsa cevabımız şöyle olur :

Evet! Tarih sahnesinde bu Kitab'ın prensipleriyle hareket etmiş, onu kendisine uzun müddet temel hukuk kaynağı edinmiş bir büyük ümmet varolmuştur. Allah da bu ümmete vadini gerçekleştirmiş, yeryüzünde halifelik ve hükümlük bahşetmiş, doğudan batıya yeryüzünün her tarafında uzun yıllar otoritesini ayakta tutmuştur. Bu ümmet, dünya tarihinde eşine rastlanılmayan bir ümmet idi. Şan ve şeref dolu yaşantılarının tarihi, Kur'an'ın hükümleri doğrultusundaki uygulama biçimleri, bu hükümlerle hareket ediş tarzları ... bütün bunlar eşsiz bir şekilde korunmuş olarak elde mevcuttur. Bu ümmetin tarihi gibi, yaşantılarının her karesini bu denli tesbit eden, attıkları her adımda kanunlarına titizlik düzeyindeki bağlılıklarını bütün çıplaklığıyla ortaya koyan bir başka ümmet tarihi mevcut değildir.

Bu ümmet; *Resûlullah(s.a.), ashâbı ve onlara en güzel şekilde tâbi olanlardır*. İşte bu tarih çerçevesi, hadis'in kendisini oluşturur. Hadis ilmi sebebiyle Resûlullah(s.a.) ve ashâbının Kur'an'la amel ediş keyfiyetleri bilinir. Yine hadis ilmi sayesinde Kur'an'ın, kendisiyle hareket edilen bir hukuk kaynağı olduğu; idari, siyasi, hukuki, ahlâki ... prensiplerinin iyi sonuç verdiği açığa çıkar. O, tecrübe ve uygulamayla ispata ihtiyaç duyan teoriler bütünü değildir.

Şimdi biz hadis karşıtlarının fikirleriyle hareket edersek, İslâm'ın bu altın tarihi zâyi olur. Hiç bir kimse, sadece Kur'an'a dayanarak Kur'an'ın prensiplerine uygun uygar bir hükümet kurmayı başarmış bir ümmet gösteremez. Müslümanlar Sünnet'in saf dışı bırakıldığı bir uygulamaya razı olurlar mı? Hayır, vallahi ne müslümanlar buna razı olur, ne ilim, ne de tarih bunu kabul eder. "... Bu adamlara ne oluyor ki bir türlü lâf anlamıyorlar!"¹⁵

15 en-Nisâ 4/78

Hadis'in Kısımları

Şimdi de hadis alanına bir göz atalım; bu alan içerisinden ne kadarlık bir kısım araştırma ve üzerinde tartışmaya uygun, bunu tesbite çalışalım :

Tarihî hadisler : Gâyet açıktır ki, hadislerin büyük bir çoğunluğu tarihî içeriklidir. Yani bunlar Resûlullah(s.a.) ve değerli ashabının başlarından geçenleri, savaşlarını, menkıbelerini konu alan rivâyetlerdir. Akli başında herkes bilir ki, hadisin bu kısmı, incelenebilir ve tartışılabilir değildir. Zira hadisin bu alanı, tıpkı diğer milletlerin tarihleri gibi dünya tarihinin bir parçasından ibarettir. Şu farklaki, bu tarih; kaynağının sıhhati, rivâyetlerinin ezberlenmişliği ve isnadının kesintisizliği ve tenkit prensiplerine uygunluğu ile; diğer milletlerin tarihlerinden ayrılır. Öyleki bu özellikler, başka milletlere ait tarihlerin müştereken sahip oldukları genel nitelikli özellikler değildir. Ne Roma, ne İran, ne Yunan, ne Hint, ne de Mısır ... tarihi. Bu ve benzeri tarihlerden hiç biri bahis konusu özellikleri içermez.

Ahlâkî ve eğitsel (terbiyevî) içeriğe sahip hadisler : Bu kısma ait rivâyetler : hüküm, âdâb ve nasihatlar ihtiva eder. Nasihatlardan maksat; *doğruluğun, adaletin, ihsanın, birliğin, yardımlaşmanın ve diğer faziletlerin ve bunlara teşvikin övüldüğü; yalanın, zulmün, günahın, bozgunculuğun ve diğer rezil davranışların yerildiği ve bunlardan yüz çevirmenin önerildiği* rivâyetlerdir. Esasen bu tavsiyeler insan tab'ının tabiî olarak desteklediği ve aynı zamanda kökleri Kur'an'a uzanan yönlendirmelerdir. Şimdi bunlar içerisinde karşı çıkılacak bir madde (nasihat) mevcut mu?

İtikâdî hadisler : Tevhîd, ilâhî sıfatlar, risalet, ba's ve amellerin karşılığı gibi akâide (inanç esaslarına) ilişkin prensipler Kur'an-ı Kerimde zikredilmiş durumdadır. Sahih hadislerdeki konuya dair rivâyetlerse, ya Kur'an'dakileri destekleyici ve açıklayıcı mahiyet arzeder, ya da bunların bir cüz'ü ve benzeri (paraleli) olma gibi bir nitelik taşırlar. Dolayısıyla bu rivâyetler içerisinde Kur'an'ın tesbit ettiği inanç esaslarına aykırı olan ya da *Kur'an'da aslı bulunamayacak* bir ziyade içeren herhangi bir rivâyete rastlayabilmek mümkün değildir. Sahih hadislerdeki problemleri görülen her rivâyetin bir benzeri mutlaka Kur'an'da yer alır. Ve bu noktada Kur'an âyetleri için söz konusu olan tefvîz (anlamını Allah'a havale etmek) veya te'vîl (delile dayalı yorum) hadisler için de söz konusudur. Bu da anlayış seviyelerinin farklılığına ve insanların mizaclarına göre değişiklik arzeder. Kimi anlayış ve mizaclar manayı Allah'a havale etmek (tefviz) gibi teslimiyetçi bir yaklaşım ortaya koyarken, kimileri de bununla yetinmeyip kafa yapılarına uygun, içlerine sinecek bir yorum üzerinde ısrar ederler.

Kur'an'a ve akl-ı selime aykırılık arzeden rivâyetlere gelince, bunlara ancak mevzuat ve uydurma türü eserlerde rastlanır.¹⁶ Bunları delil olarak

16 Kur'an'ın hükümlerine ve akla aykırılık, hadisin mevzuîyyet alametleri arasında sayılmıştır. Ancak rivâyetin mevzuîyyetine delalet eden ve tabiiyle mevzuat kitaplarına girmesini gerektiren göstergeler sadece bunlardan ibaret değildir. Sahih sünnete, tarihî vukûâta aykırılık, haberin lafzında veya manasında bozukluk gibi daha başka belirtiler de söz konusudur. Geniş bilgi için Bkz. Kâsimî, *Kavâidü't-tahdîs*, Beyrut 1993, ss. 156-157; Mustafa es-Sibâî,

kullanmak bir yana, bahis konusu etmek bile caiz değildir. Nitekim bu kanaat müslüman âlimlerin icmaıyla sabittir.

Bunun da ötesinde yine islâm âlimleri inanca ait prensiplerin sadece Kur'an'la sabit olacağı konusunda fikir birliği (icmâ) yapmışlardır.¹⁷ Zira inaç esaslarının temeli kesin bilgiye (yakîn) dayanmalıdır. Kesin bilgi ise, ancak tevatüren gelmiş bulunan vahiyyle veya mütevatir hadislerle elde edilir. Ancak -usulcülerin tarif ve şartlarına göre- mütevatir hadis yok (gibi) dir. Dolayısıyla inaç esasları (akaid) konusunda dayanak tek başına Kur'an kalmaktadır. Bu fikir birliği (icmâ), *ulemanın sahih hadisler arasında Kur'an'ın inaç prensiplerine ters düşen veya bu prensiplere Kur'an'dan ayrı olarak ilave bilgi içeren rivâyetlerin olamayacağı* kanaatlarından kaynaklanmaktadır.

Ahkâm hadisleri : Bu kısmın çoğu müstefiz meşhur (*bir çok sahih tarikle rivâyet edilmiş, ancak tevatür derecesine ulaşmamış*) hadislerle sabittir. Bir kısmı ise, âhâd hadislerle¹⁸ sabit olmuştur.¹⁹ Ancak bu rivâyetler âhâd olmakla birlikte sahih rivâyetlerdir.

Zayıf hadislere gelince,²⁰ bunların ahkâmî konularda delil olarak kabul edilemeyeceği hususunda muhaddislerin ve hukukçuların icmai vardır.

es-Sünne ve mekanetühâ fi't-teşri'i'l-İslâmî, Beyrut 1985, ss. 97-102; Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler*, Ankara 1984, ss. 176-186

- 17 İnanca ait prensiplerin tespitinde Kur'an'ın yeri ve ağırlığı bellidir. Ancak bunu "sadece" ifadesiyle Kur'an'a hasretmek ve bu yönde icmadan bahsetmek, vâkiyla pek örtüşmese gerek. Çünkü kaynaklarda ağırlıklı olarak inaç konusundaki prensiplerin kesin bilgiye dayanması gereği vurgulanmakta, bununsa Kur'an ve mütevatir haberlerle mümkün olacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte akaid mevzularında bile haber-i vâhidleri yerine göre delil kabul eden bir anlayışın varlığı da bilinen bir gerçektir. (Bkz. Nureddin İtr, *Menhecû'n-nakd fi ulûmi'l-hadîs*, Dimeşk 1988, ss. 245-247; Haber-i vahidleri itikâdî konularda da delil sayanlara dair ayrıntılı bilgi için Bkz. Ali Osman Koçkuzu, *Rivayet İlimlerinde Haberi Vahitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Ankara 1988, ss. 140-143)
- 18 Haber-i vâhid/âhâd lugatte, tek bir şahsın rivayet ettiği haber olarak tanımlanır. Hanefiler de haber-i vâhid terimini böyle anlamışlardır (Bkz. M. Accâc el-Hatîb, *el-Muhtasarü'l-vecîz fi ulûmi'l-hadîs*, Beyrut, 1987, s. 127; İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara 1994, s. 134). İstilah'ta ise, tevatür şartlarını kendisinde toplamayan hadis demektir (Bkz. Kâsimî, *Kavâidu't-tahdîs*, s. 152; Accâc, age, s. 126). Buna göre -ki genel görüş bu istikamettedir- müstefiz meşhûr rivayetler de âhâd hadislerin bir türü olmaktadır (Bkz. Accâc, age, s. 127; Ali Osman Koçkuzu, age, s. 86). Ancak burada müstefiz meşhûr haberlerin, âhâd rivayetlerden ayrı mütâlâa edilmesinden anlaşılmalıdır ki, Nedvî, âhâd haberleri hanefî anlayışa göre/lûgat anlamında değerlendirmiştir.
- 19 Haber-i vâhidin anlamına ilişkin ayrıntılı bilgi için Bkz. Ali Osman Koçkuzu, age, ss. 78-82.
- 20 Literatüre ait bir terim olarak "Zayıf hadis" terimine tarihi süreç içinde farklı anlamlar yüklenmiştir. Hadisler, Tirmizî'ye (279/892) kadar "sahih" ve "zayıf" diye iki kısma ayrılıyor; sonraları sahîh'le zayıf arasında yer alacak olan "hasen" nitelikli rivayetler ise, "zayıf" kategorisi içinde değerlendiriliyordu. Yani "zayıf" diye mütalâa edilen rivayetlerin bir kısmını terkedilmeyen (hasen) hadisler oluşturuyordu. Tirmizî ile birlikte zayıf hadisin terkedilmeyen kısmı için "hasen" terimi kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla zayıf hadis konusu ele alınırken bu ayrımın gözönünde bulundurulması gerekmektedir (Bkz. Subhî Sâlih, *Hadis İlimleri ve İstihlaları* çev.: M.Y. Kandemir, Ankara 1981, s. 130; Ahmed Nâim, *Tecrid-i Sarîh Mukaddimesi*, Ankara 1976, s. 344).

Muhakkiklerse zayıf hadisi, ahkâm içerikli konular dışında da delil olarak kabul etmezler.²¹

Müstefiz meşhur hadisle ihticac konusunda ise, böylesi bir haberle hüküm vermenin geçerliliğini ve kendisine bu tür bir haber ulaşan birinin bu hadisle amel etmesinin gerekliliğini yadırgayan akıllı bir kimse tasavvur edilemez. Aksi takdirde âlemin dengesi bozulur. Bu, hükümetlerin çıkardıkları kanunlara benzer. Söz konusu kanun bir-kaç muteber gazetede yayımlandığı zaman vatandaşların tamamının bu kanuna uymaları gerekir. Böyle bir kanunun tüm gazetelerde yayınlanmamış olması, kanuna uyma noktasında hiç kimseyi mazur kılamaz.

Aynı şekilde sahih âhâd rivâyetlerle de amel etmek dünyanın her yöresinde meşru addedilmiştir. Örneğin bize itibarlı bir adam gelse de, falan seni çağırıyor, diye bize haber verse, biz hemen onun haberine itibar eder, bu talebe karşılık veririz. Kendisinden hiç de haberinin doğruluğuna dair şahitler getirmesini istemeyiz. Ancak haberini dikkate almaya mani, şüphe celbeden bir durum varsa, bu takdirde oraya gitmeden evvel haberin doğruluğunu araştırırız.

İşte sahih âhâd hadislerle amel konusu da böyledir : Kur'an'a veya meşhur hadise *ters düşmek*, hulefa-i raşidin ve sahâbe döneminde *amel edilmemiş olmak* gibi kabulüne mani bir durum bulunmadığı sürece *sahih âhâd hadisler* ahkam mevzuunda delil olarak kabul görür ve kendisiyle amel edilir. Ancak zikredilen durum ve şartlarda böylesi rivâyetle amel etmekten geri durmak (tevakkuf), problem ortadan kalkıncaya ve gönü sükun buluncaya dek araştırmak her âlim için bir hak olmaktadır. Bununla birlikte delil olarak kabule mani bir illet yokken sahih âhâd hadislerle amel terkedilmesi, makul ve mantikî değildir. Hem böylesi bir tavır, diğer dünyevi ilişkilerde geçerli olan uygulamalara da ters düşmektedir.

Sünnet Kur'an'dan Alınmadır

Araştırmacı/muhakkik ulemadan pek çoğu gibi inancımız odur ki, sahih hadisler içerisinde yer alan ahkâm hadisleri, esasen Kur'an-ı Kerimden alınma (istinbat edilme) dir. Nebi(s.a.) bunları ilâhî destek ve rabbânî beyanla Kur'an'dan istinbat etmiştir. Bu sebeple Nebi(s.a.)'e aidiyeti sabit olmak kaydıyla bunları delil saymak ve bunlarla amel etmek gerekli gözükmektedir. Bu anlayış ve hüküm çıkartma, Kur'an dilinde bazan "*tebyîn*" bazan da "*irâe*" olarak isimlendirilmiştir. Nitekim Kur'an'da bir âyette, "*İn-sanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik*";²² bir başka yerinde ise, "*Allah'ın sana gös-*

21 Zayıf hadislerle amel konusunda üç farklı görüş dikkat çekmektedir. Bunlar, hangi konuda olursa olsun zayıf hadisle mutlak olarak amel olunmaz; zayıf hadisle mutlak olarak amel olunur; amellerin faziletleri konusunda şartlarına bağlı kalarak zayıf hadislerle amel olunur, görüşleridir. (Bkz. Nureddin İtr, *Menhecû'n-nakd*, ss. 291-294; Kâsimî, *Kavâidu't-tahdîs*, ss. 116-117).

22 en-Nahl 16/44

terdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik ..."²³ buyurulmaktadır.

Ulemanın, Kur'an'ın Hizmetinde Yeterince Gayret Göstermeleri

Gerçeği söylemek gerekirse, âlimlerimiz bu açıdan Kur'an'a hizmette kusurlu davranmışlardır. Yani Kur'an ilimleri konusunda te'lif mahiyetinde yeterli çalışmalar ortaya koyamamışlardır. Daha açık bir ifadeyle Kur'an'ı; inanç esasları, fıkıh, ahlâk, siyaset gibi içerikleri itibariyle bir tasnife tabi tutmamışlar, bu tür çalışmalar noktasında biraz ihmalkar davranmışlardır. "Peygamber der ki, ey Rabbim! Kavmim bu Kur'an'ı büsbütün terkettiler"²⁴ beyanı bu gerçeği nasıl da doğrulamaktadır.

Sahâbe-i kiram hüküm çıkarma ve delil getirme noktalarında Kur'an'ı her şeyden öne geçirirdi. Ancak onların yaşadığı devirde, henüz tedvin ve (özellikle) te'lif hareketlerinin başlamamış olması sebebiyle bu konuda te'lif bazında bir çalışmaları olmamıştır. Böylesi çalışmalar, ancak kendilerinden sonra gelen nesiller için kaçınılmaz bir görev olmasına rağmen, maalesef bu görevi yerine getirme konusunda gafil davranmışlar; kişilerin fikirlerine ve israiliyata takılmışlar, münakaşa ve ihtilaflı meseleler ve çeşitli mücadelelerle oyalanmışlardır. Buna sebep, Kur'an'ın konularına (bap) göre bir tertibe konulmamış olmasıdır. Dolayısıyla pek çok kimseye istediği bir mevzuyu Kur'an'da araştırmak zor gelmektedir. Bırakın Kur'an'dan hüküm çıkarmayı, Kur'an'ın açık ve belirgin hükümleri için dahi, bu zorluk söz konusu olabilmektedir.

Kur'an'ın ahkâm içerikli prensipleriyle alakalı çalışmalar yapan ilim ehli de, bu konuda tefsirlerdeki klasik metodu benimsemişler, baplara ayırma şeklinde bir tertibe gitmemişlerdir. Tabiatıyla sözünü ettiğimiz zorluk da, olduğu gibi yerinde durmaktadır.

Buna karşılık hadis, fıkıh ve fetva kitapları konulara ayrılmış, kullanıma daha hazır ve düzenli olduğu için, insanlar gâyet kolay bir şekilde promlemlerini bunlardan halletme yolunu tercih etmişler; Kur'an'a bakmayı, Kur'an eksenli düşünmeyi, -her şeyden önce de- hüküm çıkarma ve delil getirme sırasında Kur'an'a müracaat etmeyi terketmişlerdir.

Sözün özü, dikkatleri çekmeye çalıştığımız bu ihtiyaç, ilim adamlarımızı, gayretlerini kapsamlı, kullanımı kolay, Kur'an ilimlerinin konularına göre tasniflendiği çalışmalara yönlendirmeye çağırılmaktadır. Yine bu ihtiyaç; çalışmalarını onları, âyetlerle - güvenilir hadisler arasındaki ilgi ve örtüşmeyi ortaya koymaya ve bunları asrın idrakine sunmaya davet etmektedir. İlim adamlarımız bu tür çalışmalarını -umarım- dine çok büyük bir hizmet ifa etmiş olacaklardır. Böylesi bir gayret, müslümanlar arasındaki birliğin güçlenmesinde, gençlerin ateizm rüzgarlarından korunmasını

23 en-Nisâ 4/105

24 el-Furkân 25/30

da en büyük etken olacaktır. Kanaatımız odur ki, -inşallah- ilim adamlarımız bunu başaracaklardır.

Sünnet'in Anlamı ve Hadis İle Arasındaki Fark

Biz- bu makalemizi Sünnet'in mahiyetini ortaya koymak ve toplumu Sünnet'i yaşamaya yönlendirmek üzere ele almıştık. Ancak durum *Sünnet'ten daha kapsamlı olan hadisi* öncelikle tetkik etmeyi icab ettirdi. Hadisle alakalı bu tetkimiz bittiğine göre, şimdi Sünnet'in anlamı üzerinde duralım ve *Sünnet'le – Hadis arasındaki farkı* izaha çalışalım. Çünkü insanların çoğu bu iki kavram arasındaki inceliği farkedemeyerek, bunları birbirleri yerine kullanabiliyorlar. Oysa bu farkı dikkate almamak, büyük sakıncalara yol açabilir.²⁵

Bilindiği üzere hadis, hal-i hayatında bir kez de yapmış olsa veya kendisinden tek bir şahıs da nakletmiş bulunsa, Nebi(s.a.)'e nisbet edilen her şeydir. Sünnet ise, gerçekte mütevatir amele verilen isimdir. Yani mütevatir amelle bize intikal etmiş olan Hz. Peygambere ait yaşayış ve uygulamaların keyfiyeti/nasıllığıdır. Öyleki bu tavırlar Hz. Peygamber tarafından sergilenmiş, kendisinden sonra sahâbe-i kiram ve onları müteakiben de tâbiûn tarafından uygulanmış, bu şekilde nesilden nesile pratiğe dayalı olarak süre gelmiştir. Bu tavırların mütevatir olabilmesi için lâfzan rivâyet edilme şartı yoktur. ***Herhangi bir tavrın lâfzan tevâtür yoluyla gelmeden, pratiğe bağlı olarak tevâtür derecesine ulaşması mümkündür. Aynı şekilde yaşanan herhangi bir olayı yansıtmaya (aktarma) sadedinde lafzî rivâyetlerdeki farklılık normaldir. Böylesi rivâyetlerin ortaya koyduğu müşterek manaya sünnet açısından mütevatir denemez (yani mütevatir sünnet gözüyle bakılamaz). Ancak genel bir tavrın keyfiyeti/nasıllığı noktasında rivâyetler uyuşuyorsa, bu durumda bahis konusu tavrı ameli mütevatir olur. İşte tevâtürün amele dayalı şekilde gerçekleşen tarikine Sünnet denilmektedir. "Size sınıksız sarıldığınız müddetçe asla sapma göstermeyeceğiniz iki şey bırakıyorm : Allah'ın Kitab'ı ve Peygamberinin Sünnet'i "***²⁶ buyuran Resûl(s.a.)'in de Kitab'ın hemen peşinden zikrettiği Sünnet'ten maksad budur. Kim olursa olsun, müslümanlardan herhangi birine bu anlamdaki bir Sünnet'i yok sayması ya da muhalefet etmesi caiz olmaz. Buna

25 Kısaca belirtmek gerekirse, Hz. Peygamber'in temel misyonu İslâm anlayış ve yaşayışını insanlara bir model olarak sunmaktır. İşte O'nun örneklik içerene yanı, bu modeli/Sünnet oluşturmaktadır. Oysa biz hadisi; Hz. Peygamber'e, (Sahâbe-i kirama ve tâbiûna) ait söz, fiil, takrir, (yaratılış ve ahlâkî) vasıf diye tarif etmekteyiz. Tabiatıyla Hz. Peygamber'e (sahâbe ve tâbiûna) ait bu dört unsura dahil tüm malzemeleri Sünnet olarak değerlendirmek, Sünnet'in kaynağına ve mahiyetine ilişkin pek çok gerçeği tanınamak demektir.

26 Mâlik b. Enes, *Muvatta*, tahk.: M. F. Abdülbâkî, Beyrut 1985, Kader 3; Hâkim, en-Neysâbü'rû, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* tahk.: M. Abdülkadir, Beyrut 1990, c. I, s. 93; İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf, *Câmiu beyâni'l-ilm ve fazlihi*, tahk.: ez-Züheyrî, Demmâm 1994, c. II, ss. 134, 221; Benzeri rivayetler için Bkz. Ebû Dâvûd, Menâsik 56; İbn Mâce, Menâsik 84; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1982, c. III, s. 26.

rağmen böylesi bir hareket sergileyen kimse İslâm'dan nasipsiz kalır (pa-yına düşeni alamaz).

Örneğin bizler biliyoruz ki, beş vakit namaz farz olduğundan beri Nebi(s.a.) malum vakitlerde ve bilinen şekilleriyle hayatı boyu namaza devam etmiş, peygamberden sonra sahâbe-i kiram, onlardan sonra da tâbiûn aynı şekilde bu ibadeti sürdürmüşlerdir. Daha sonra gerek hadislerin tedvin ve tasnifinden önce yaşamış olanlar ve gerekse bu hareketten sonra yaşayan tüm müslümanlar günümüze varıncaya kadar bu ibadete devam edegelmişlerdir.

Şimdi müslümanlar; yaşadıkları asır ve ülkelerin farklılığına, benimsedikleri fikir ve mezheplerin değişik değişik oluşuna rağmen, *Nebi(s.a.)'in ve ahabının bilinen vakitlerde, belli şekil ve rükünleri yerine getirerek günde beş vakit namazı kıldığına* dair asırdan asra uzanagelen bir uygulamaya dayalı ittifak içerisinde oldukları. İşte yukarıdan beri ortaya koymaya çalıştığımız amelî tevatürden kasdımız budur. Bunun inkarı inatçılık, dikkafalılık ve hatta çılgınlıktır.

Şimdi kalkıp da aklı başında hiç bir kimse namaz vakitlerinin tayini veya namazın rükünleriyle alâkalı belirlenmeler, hadisçiler ve fıkıhçıların uydurmasıdır; daha sonra müslümanlar bu konuda onları taklit etmişlerdir, diyemez. Zira bizler, bir an için hadis ve fıkıh kitaplarında namaza dair hiç bir ayrıntının yeralmadığını düşünsek, bu durum da bile namaz amelî tevatür sayesinde bize intikal eden şekliyle yine bizce bilinen bir ibadet olurdu. Zekat, oruç, hac ve diğer farzlar ve haramlar da aynen namaz gibi uygulamaya dayalı (amelî) tevatürle bize kadar intikal etmiş durumdadır.

Hadis kaynaklarının tedvin (ve tasnif)'i, bu mütevatir amele ait tarihin doğru ve güvenilir (mahfuz) bir yöntemle kayda geçirilmesi anlamına gelmektedir. Bu kaydın hicri ikinci veya üçüncü asırda gerçekleşmiş olması, amelî tevatürü itibarından düşürmüş veya haiz olduğu öneminden bir şeyler kaybettirmiş midir? Elbetteki, hayır. Aksine tevatürün bu türü, ölümsüz şöhreti ve eşsizliği haiz bu kayıtlar, daha çok değerlendirilmiş ve daha çok itibar kazanmıştır.

Sünnet'in Gerçek Mahiyeti

Yukarıdaki değerlendirmelerden hadis'le sünnet arasında küçümselemeyecek farklar olduğu anlaşılmaktadır. Hadis, Hz. Peygamberin sözlerinin, uygulamalarının ve durumlarının (ahval) lafzan rivâyet edilmesi demektir. *Sünnet ise, Hadis'le ve de Kur'an-ı Kerimle amel etmenin tevatüre dayalı yoludur.*

Mesela Kur'an-ı Kerimde namazın dosdoğru kılınmasıyla alakalı emirler yer almış ve konuyla alakalı bazı ayrıntılar da verilmiştir. Resûlullah(s.a.) ise, namazı, kılınması gerektiği şekilde kılmış ve "*Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız öyle namaz kılın*"²⁷ buyurarak, namazın

27 Buhârî, Ezan 18, Edeb 27, Âhâd 1; Dârimî, Sünen, Dimeşk 1991, Salat 42

kılınışında kendisinin örnek alınmasını önermiştir. Gerek sahâbe ve tâbiûn ve gerekse diğer müslümanlar, Resûlullah'dan(s.a.) izlenen keyfiyet/nasıllık üzere namaza devam edegelmişlerdir. Oruç, zekat, hac ve diğer Kur'anî emirler için de durum aynen böyledir. **Hz. Peygamberin, Kur'an'ın ifadelerine dayalı olarak şekillendirdiği pratik model, Sünnet'i oluşturmaktadır.** Söz konusu model (sünnet), gerçekte Kur'an'ın pratik (uygulamaya dayalı) yorumu olmaktadır. Esasen bu pratik model (yorum), uygulamaya dayalı olması bakımından derece itibariyle lafzî rivâyetlerden kat kat daha üstündür.

Sünnet'le Eş Anlam İçeren Bazı Terimler

Gerek Kur'an-ı Kerimde ve gerekse Hz. Peygamberin beyanlarında ve sahâbe kavillerinde; "*sebîl*",²⁸ "*sırat-ı müstekîm*",²⁹ "*üsve-i hasene*"³⁰ gibi sünnet anlamını ihtiva eden diğer terimler yer alır. Bu terimlerin tamamı da sülûk edilen yol, itiba anlamını ifade eder. Yani Nebi(s.a.)'in ve O'nu takiben ashâbının ve diğer mü'minlerin izleyegeldikleri "yol", sünnet'tir. Sebîl ve sırât-ı müstekîm'den maksad da budur. Sünnet ehlinin imamı olarak bilinen Mâlik (179/795) de bu anlamda "*Muvatta*"³¹ terimini ortaya atmış ve rivâyetlerinin toplandığı meşhur eserine bu ismi vermiştir. Lugatta "*muṣṣata*", halkın yoğun şekilde basıp geçtiği düzenli, engebesiz,

-
- 28 Kur'an'da geçtiği yerler için Bkz. M. Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzî'l-Kur'ani'l-Kerîm*, İstanbul ts., ss. 341-344; Hadislerde geçtiği yerler için Bkz. A. J. Wensinck, *Concordance*, İstanbul 1986, "*Sebîl*" md. c. II, ss. 404-407.
- 29 Kur'an'da geçtiği yerler için Bkz. M. F. Abdülbâkî, age, "*Sırat*" md., s. 407; Hadislerde geçtiği yerler için Bkz. Wensinck, age, "*Sırat*" md. c. III, 300.
- 30 Kur'an'da geçtiği yerler için Bkz. Abdülbâkî, age, s. 34, "*Üsve*" md.; Hadislerde geçtiği yerler için Bkz. Wensinck, age, c. I, 63, "*Üsve*" md.
- 31 Tespitlere göre Muvatta'da 600'ü müsned (merfû), 222'si mürsel, 613'ü mevkûf ve 285'i maktû olmak üzere toplam 1720 rivayet mevcuttur. (Bkz. Zürkânî, Muhammed, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvatta-i'l-İmâm Mâlik*, Beyrut 1990, c. I, s. 12). Bu rakam içerisinde sahâbe ve tâbiûnun tevâtüre dayalı olarak amel edegeldikleri (amelî) sünnet (ki, Nedvî daha önce bundan söz etmişti) türünden olmayan, (yani sahâbe ve tâbiûn fetvalarından oluşan) bir malzeme de yer almaktadır. Abbâsî halifesi Ebû Cafer Mansûr (v. 158/775)'un, halkı bu eseri okuyup onunla amel etmeye mecbur tutma konusundaki teklifine İmam Mâlik'in karşı çıkması, yorum kabilinden muhtelif anlayış ve görüşleri de barındırması sebebiyle olsa gerektir (Zehebî, *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*, Beyrut 1993, c. VIII, ss 78-79). Esere İmam Mâlik tarafından *Muvatta* isminin verilmesi, bir rivayete göre, eserin Medine ulemâsının onayını almış olmasıyla alâkalıdır. İçeriği itibariyle ulemânın muvâfakat ve onayını almış anlamında, esere bu isim verilmiştir (Bkz. Zürkânî, age, c. I, s. 12; Hamdân, Nezir, *el-Muvattaât li'l-İmâm Mâlik*, Dimeşk 1992, ss. 71-72). el-Menâr dergisi tarafından makale-nin *Muvatta* ile ilgili kısmına düşünlen ve bizim de özetlemeye çalıştığımız bu dipnotta, İmâm Mâlik'e, halkı *Muvatta* ile amele mecbur tutma teklifini yapan kimse olarak halife Hârûn Reşîd (v. 193/809)'in ismi geçmektedir. Ancak biz müracaat ettiğimiz mezkur kaynaklarda olayın kahramanı olarak Hârûn Reşîd'in geçtiği bir rivayete rastlayamadık. Kullandığımız kaynaklarda bahse konu teklife ilişkin halife Mansûr isminin yer alması sebebiyle biz de bu rivayeti vermeyi uygun bulduk. Bununla birlikte eser daha tamamlanmadan halife Mansûr'un h. 158'de vefat etmiş olması, buna mukabil Hârûn Reşîd döneminin eserini tamamladığı yıllara (170-193) denk gelmesi -eğer bu teklif halifelerce müteaddit kez gündeme getirilmediyse- teklifi yapan kimse olarak Harûn Reşîd isminin tarihen daha uygun olduğunu düşündürmektedir. (Çev.)

kullanıma açık yol manalarına gelmektedir. Bununla sanki İmam, Hz. Peygamberin ve ashabının çizip hazırladığı ve üzerinde seyrettiği yolu kasdetmiştir. Esasen İslâm'ın yolu ve Kur'an'ın gerçek yorumu da budur.

Kitâb ve Sünnet

Hadislerde " *el-Kitâb ve's-Sünne* " ifadesine bir arada çok sık rastlanır. Nitekim bu ifade Hz. Peygamberin vefatına yakın yaptığı vasiyetler arasında yer alan bir hadisinde geçmektedir. Şöyle buyurur Allah Resûlü: " *Size sıkı sıkı sarıldığınız sürece asla sapma göstermeyeceğiniz iki şey bırakıyorum : Allah'ın Kitâb'ı ve Peygamberinin Sünnet'i.*"³² Bu ifadede Kitâb'ın hemen ardından zikredilen **Sünnet'ten murad, Resûlullah'ın(s.a.) tevâtürden gelmiş uygulamaları ve Resûl'ün izleyip kullanıma hazır hale getirdiği, Kur'an'ın gerçek (sahih) pratik yorumu demek olan yoldur.** Yoksa bundan maksad, "an fulan an fulan" diye lafzî senetle nakledilen her rivâyet değildir.

Sünnet ve Bid'at

"*Size Sünnet'im('e uymanızı) öneriyorum*",³³ "her kim Sünnet'imden yüz çevirirse, benden değildir"³⁴ gibi, uymakla ilgili pek çok emrin varid olduğu, terkeden ve muhalefet gösterene şiddetli tehditlerin (vaîd) yağdırıldığı Sünnet'in, gerçek mahiyeti herhalde anlaşılmıştır. Bu mefhumun karşılığı, "*bid'at*" terimidir. Bid'at'ın sözlük anlamı, sonradan ortaya çıkan şey, demektir. Dindeki anlamıysa, Hz. Peygamberin şu ifadesiyle tanımlanmış olmaktadır : "*Dinimizde her kim dinde yeri (aslı) olmayan yeni bir şey ortaya koyarsa, (dinin ruhuna uymayan) bu (yenilik) reddolunmuştur.*"³⁵ Sünnet ve Bid'at kelimeleri daima zıt iki terim olarak kullanılır. Çünkü Sünnet, Hz. Peygamber ve ashâbının üzerinde seyrettiği yolun kendisidir. Bid'at ise, mezkur yolu terketmek, bu yoldan sapma göstermek, başka başka uydurma yollara dalmak demektir. Dolayısıyla birinci terim hidâyeti, ikincisi dalâleti anlatır.

Müslümanların Bir Araya Getirilmesinde Sünnet'in Rolü

Bilindiği üzere müslümanlar bir çok konuda aynı görüşü paylaşmakla birlikte, pek çok konuda da fikir ayrılığı içindedirler. Bu ayrılıkların kökeni hicri birinci asra kadar inmektedir. Ancak problemleri dikkatli bir şekilde

32 *Muvatta*, Kader 3; Hâkim, *Müstedrek*, I, 93; İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-İlm*, c. II, s. 134, 221; Benzeri rivayetler için Bkz. *Ebû Dâvûd*, Menâsik 56; *İbn Mâce*; Menâsik 84; *Ahmed b. Hanbel*, c. III, s. 26.

33 *Ebû Dâvûd*, Sünne 5; *Tirmizî*, İlim 16; *İbn Mâce*, Mukaddime 6; *Dârimî*, Mukaddime 16; *Ahmed b. Hanbel*, c. IV, s. 126, 127.

34 *Buhârî*, Nikah 1; *Müslim*, Nikah 5; Nesaî, *Sünen*, çev.: Heyet, İstanbul 1981, Nikah 4; *Dârimî*, Nikah 3; *Ahmed b. Hanbel*, c. II, s. 158, c. III, 241, 259, 285, c. V, s. 409

35 *Buhârî*, Sulh 5; *Müslim*, Akdiye 17; *Ebû Dâvûd*; Sünne 5; *İbn Mâce*, Mukaddime 2; *Ahmed b. Hanbel*, c. VI, s. 270.

ele aldığımızda müslümanların ihtilafa düştükleri meselelerin, aslında *pratik gözleme/fiilî izleme (eş-şehadetü'l-ameliyye)* dayanma imkanı olmayan, teori kabilinden bir takım meseleler olduğu anlaşılır. Mesela Ehl-i sünnet ile Şia arasında tartışmalı konulardan en önde geleni, *hilafet* meselesidir. Yani hilafet (halife seçimi) nasla mı olmalı, yoksa müslümanların aralarında yapacakları şûrâya mı dayanmalı?

Mutezile, Eşariyye ve Mâtüridiyye arasındaki ihtilafli konulardan en belirginini ise, kıyamet günü Allah Tealanın görülmesi (ru'yetullah) meselesi. Yani ahirette Allah'ın görülmesi, sahib olduğumuz bu gözlerle mi olacak, yoksa farklı bir algılamayla mı gerçekleşecek?

Görüldüğü gibi bu ve benzeri tüm misaller, teorik (nazarî) bir nitelik taşımaktadır. Daha açıkçası, bunlar duyuma (his) açık pratik meseleler değildir. Aynı zamanda yine bu meselelerde sünnete ait uygulamaları (pratiği) müşahede edebilme imkanı da bulunmamaktadır.

Namaz, zekat, oruç, hac ve cihad gibi uygulamaya dayalı konulara gelince, bu alanlarda müslümanlar derin görüş ayrılıkları yaşamamışlardır. Bunun sebebi ise, böylesi pratik konularda, Resûlullah'ın(s.a.) sünnetinin halkın (gözlemine açık) gözü önünde olması ve kendileri için en üst seviyede bir örnek teşkil etmesidir. Bu ise, İslâm dininin en belirgin özelliklerindedir.

İmanın peşinde fâtiha-i şerifenin okunması, namazda ellerin bağlanması, (rükûya eğilirken) ellerin kaldırılması gibi ihtilaflarda taraflardaki aşırılık ve tutuculuk (bağnazlık) çizgilerini bir tarafa attığımızda, konu *efdaliyet* noktasındaki tartışmaya döner. İctihada açık meselelerde; muamelât, yargı ve islâmî siyasete ilişkin yeni problemlerde de durum aynen böyledir. Yani bu alanlardaki görüş ayrılıkları da; zaman, mekan ve müslüman milletlerin düşünce ve anlayışlarına göre tercihe şayan görüşün seçiminden öte bir derinlik arzetmez.

Sünnet ve Bid`at'ın Ölçüsü

Her din ve mezhebe ait genel kabul gören prensiplerin en net ve en güvenilir biçimde tanınıp uygulandığı devir, ancak o din ve mezhep önderinin yaşadığı asırdır. Sonra liderden dini öğrenen, iyi ve kötü günde her şartta onun yanında yer alan halef ve bağlılarının hayatta olduğu dönemlerdir. Sonraları din peyder pey önceki berraklığını yitirme sürecine girer. Kendisine ait olmayan bir takım yabancı unsurlar, yavaş yavaş içerisine sızmaya başlar. Böylece dinin özüne ve prensiplerine ters düşen sokuşturmalar dine karışır. Bu, herkesin kabullendiği temel kurallardandır. Bu genel kuralı *-ki akla ve tabii anlayışa (vicdan?) uygun olan da budur-* İslâm'a tatbik ettiğimizde, İslâm'ın tahrif ve şâibelerden uzak altın çağının, Resûlullah(s.a.) ve râşid halifelerinin yaşadığı asır olduğu, inkarı mümkün olmayacak bir netlikle ortaya çıkar.

Şimdi bu gerçekten hareketle (sebeup, amaç ve ortam farkını da gözeterek), bu asırda uygulanmış bulduğumuz her tavrın, dinden olduğunu ve buna da "*Sünnet*" dendiğini bilmeliyiz. Belirtilen zaman diliminden sonra ortaya çıkan her uygulamanınsa, dine sonradan sokuşturulduğunu

ve "Bid'at" diye isimlendirildiğini yine tanımamız gerekir. İşte bu ince çizgi (mi'yar); sünnet'le bid'at'î, bir başka deyişle dinden olanla dinden olmayana birbirinden ayıran ölçüdür.

Şimdi "şu uygulama dindedir; şu uygulamanın dinle alakası yoktur" iddiasında bulunan her bir kimsenin, iddiasını bu ölçüye vurması ve "dindedir" diye iddia ettiği şeyin, Resûlullah(s.a.) ve sahâbe zamanında (öz olarak da olsa) mevcut olduğunu; bahis konusu dönemden sonra dine sokuşturulduğunu söylediği uygulamalar için de, Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde böyle bir şeyin olmadığını ispat etmesi gerekir.

Mesela günümüzde bir grup, bir gün ve gecede müslümana farz olan namazların iki veya üç vakit olduğunu, namazın kılınış tarzının, müslümanların kıldığı şekide değil de, şöyle şöyle olduğunu iddia etmekte. Böylesi iddia sahiplerinin yapması gereken şey: Hz. Peygamber ve ashabının günde sadece iki veya üç vakit namaz kıldıklarını; bunu da kendilerinin iddia ettiği tarzda eda ettiklerini; hadis eserlerinin tedvin ve tasnifinden sonra müslümanların namazı beş vakit kılmaya başladıklarını ve ayrıca muhaddis ve fakihlere uyararak namazın erkanına ilavede bulduklarını isbat etmektir. Eğer mezkur iddialarını isbat etmeyi başaramazlar ise, -ki kıyamete kadar asla bunu başaramayacaklar- bu durumda iddialarının varacağı nokta, Nebi(s.a.)'in bizzat kendisine inen vahyi algılamada (hâşâ) yanılıya düştüğü; dine yabancı bu cahillerinse, Nebi'nin(s.a.) düştüğü yanılıgyı düzeltmeye ve doğrusunu göstermeye muvaffak oldukları, iddia-sıdır!

(Allah aşkına) hiç bir müslümanın, daha doğrusu akli başında bir insanın bu tarz bir deli saçmasını telaffuz etmesi mümkün mü? Allah böylesi bir ayırmalıktan bizleri korusun.

"Sünnet" Teriminin Etimolojisi

Sünnet karşıtlarından bazı cahiller, "Sünnet" teriminin ibrance "mesnah"³⁶ kelimesinden alınma olduğunu ileri sürerler. Bu iddialarına gerekçe olarak da, güya yahudilerin kendilerine indirilen Tevrat'ı bırakıp, "mesnah" dedikleri israiliyyat türünden bir takım rivâyetlerle amel etmelerini gösterirler. Aynı şekilde müslümanların da Kur'an'ı terkedip, hadislerle amel ettiklerini ve bu hadislerle, yahudilerin sözü edilen "mesnah" teriminden esinlenerek "sünnet" ismini verdiklerini söylerler.

Bunun asılsız bir zandan ve saçma bir iddiadan öte, hiç bir hakikat değeri yoktur. Oysa Sünnet teriminin kastedilen anlamda (âdet, gidişat, sürekli ve istikrarlı yol) Kur'an-ı Kerimin müteaddid yerlerinde geçtiğini söylemek, -sanıyorum- bu kelimenin etimolojik yapısına yönelik tüm saçmalıkları ortadan kaldırmaya kafidir.

36 Kaynaklarda bu terim "mişna" olarak geçmektedir (Bkz. Zaferü'l-İslâm Han, *Yahudilik'de Talmud'un Mevkii ve Prensipieri*, önsöz ve notlarla çev.: Mehmet Aydın, İstanbul 1981, s. 9).

Mesela söz konusu terim Kur'an-ı Kerimde, "sünnete men qad erselnâ qableke min rusilina = Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki sünnet [(kanun) te budur]"³⁷ diye geçmekte; bir başka yerinde, "feqad medat sünnetü'l-evvelîn = ... kendilerinden öncekilerin sünneti (gidişatı) gözlerinin önündedir"³⁸ şeklinde yer almakta; bir diğer yerinde ise, "felen tecide li sünnetillahi tebdîla velen tecide li sünnetillahi tahvîla = Allah'ın sünnetinde (kanun) asla bir değişme bulamazsın, Allah'ın sünnetinde (kanun) kesinlikle bir sapma bulamazsın"³⁹ tarzında zikrolunmaktadır.⁴⁰

Bu misallerin de tesbit ettiği gibi müslümanlar "Sünnet" terimini biz-zat Kur'an-ı Kerimden almışlar ve bu terimi Hz. Peygamber ve ashabının ... uygulamalarına tahsis etmişlerdir. İşte ortaya koymak istediğimiz şey de, Sünnet'in bu gerçek mahiyetidir.

Son niyazımız şudur : Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsus-tur. Allah'ın selamı, rahmeti, mağfireti Efendimiz Muhammed'e ve O'nun tüm âl u ashâbına olsun.

el-MENÂR DERGİSİNİN YORUMU

Sünnet karşıtı bidatçılara reddiye mahiyetinde kaleme aldığı bu nefis makalesinden ötürü dostumuz allâme Seyyid Süleyman en-Nedvî'ye şükranlarımızı arz ederiz. Esasen Sünnet karşıtlığı türünden müşahede edilen bu bid'at, zaman olarak eskilere dayanır. Lâkin söz konusu anlayışın Hindistan'da taraftar toplayan bir mezhebe dönüştüğünü ancak bu makaleyle birlikte öğrendik. Biz IX. ve X. ciltlerde yani h. 1324 / m. 1906 yılından beri bu bid'at anlayışını tartışmaya açmıştık. Ta o zaman bu anlayış tartışma konusu olmuştu.

el-Menâr'ın -mezkur cildininin 12. cüzünde yer alan- tartışmada öne çıkardığı tezi şudur : **"İslâm, Allah Teâlâ'nın Kitâb'ı ve Resûl'ünün(s.a.) Sünnet'inden ibarettir"**

Tartışmada altını çizdiğimiz bir başka şey, "Sünnet, Resûlullah(s.a.)'in Kur'ân eksenli yönlendirme (hedy) ve dini, hayata aktarma (ihtidâ) istikametinde ortaya koyduğu yaşam tarzıdır" görüşüdür.

Esasen insanlar içinde Kur'an'ı en iyi bilen ve insanları (Kur'an'la) en güzel biçimde (doğruya) yönlendiren O (s.a.)'dir. İlgili terime hadisleri de içine alacak şekilde *Sünnet* denmesi, sonradan ortaya çıkan bir kullanımdır. Sünnet'te, *dinin değişmezi* olarak tanımlanan her bir şey, dinin mutlak buyruğudur. Yine Sünnet'in onayını almış (müstahsen), uyup-uymama noktasında kişinin serbest/muhayyer bırakıldığı her bir şey de aynı şekilde

37 el-İsrâ 17/77

38 el-Enfâl 8/38

39 el-Fâtır 35/43

40 "Sünnet" teriminin Kur'an'da geçtiği diğer yerler için Bkz. M.F. Abdalbâkî, *el-Mu'cem*, s. 367.

dine dahildir. Biz bunları detaylı olarak ele aldık. Daha sonra bu bahsi defâatle tekrar tekrar işledik. Konuyu en son ele almamız ise, XXIX cildin 7. *fetvalar cüzü* dahilinde yaptığımız yayımdır.

Bizler *bilgi ve medeniyet toplumlarının*; teşrî (yasama), hukuk, yargı ve edebiyata dair kendi âlim ve edebiyatçılarının naklettiklerini korumaya ayrı bir özen göstermelerini hayretle müşahede etmekte, yine söz konusu âlimler ve eserleriyle birbirlerine karşı öğünüp durmalarını ilgiyle izlemekteyiz.

Müslüman topluma mensup şu bidatçi aldatılmışlarsa, *kendi ilim adamlarının*, bilgi, eylem, siyaset ve edebiyat boyutlarıyla kendi medeniyet ve şereflerini *tesis eden(önder)lerin* haklarını inkar etmekle de yetinmişler; daha da ileri giderek dinine tâbi' olduklarını iddia ettikleri Resûl'ün(s.a.) *Sünnet'ini* ve seleflerinin O'ndan(s.a.) nakletmiş olduğu teşrî, hüküm ve âdâba dair *rivayetleri* kolayca redde yönelmişlerdir. İçlerinden kimileri ise, ashâb-ı kirâmın Hz. Peygamber'den sadece uygulamaya dayalı olarak aldıkları ameli sünnetlere uyulması iddiasında bulunurlar. Metin ve senedleri sahih de olsa, Kur'an'la, ilim ve aklın ortaya koyduğu kesin gerçeklerle uyuşsa bile, Resûl'den(s.a.) kavli/sözel olarak sâbit olmuş rivayetleri devre dışı bırakırlar.

Onlar anlayış, anladıklarını açıklayış ve bunları hayata geçirmeye yönelik arzulanış açısından sanki vahyin kendisine indirildiği Peygamber'in anlayışının fevkinde bir anlayışa sahiplermiş gibi, Kur'an'ın naslarına tâbi olduklarını iddia ederler.

Oysa Allah Teâlâ, O Peygamber'i *sözlü ve uygulamaya dayalı* (yaşayarak) *yöntemlerle* Kur'an'ı açıklamak üzere görevlendirmiş, ümmete tebliğ ettiği her şeyde ve bunlardan muradı (yani dinin gereği olan şeyleri) açıklamakda O'nu hatadan korumuştur.

Üstad Nedvî Sünnet'i devre dışı bırakan bu tür sapık anlayışların Hindistan'daki bazı yabancılardan (eâcim) kaynaklanması karşısında şaşkınlığa düşerse; arap ülkelerinde yetişip, arap dili ve edebiyatına dair belli seviyede bilgi sahibi oldukları halde Hz. Peygamber'in Sünnet'ine cephe alan kimseleri gördüğümüzde bizim daha çok şaşkınlık yaşamamız gerekiyor. En azından onlar bu birikimleriyle, üstad Nedvî'nin zihnine takılan şu yabancılardan daha doğru bir şekilde Kur'an'ı anlıyor olmaları gerekir.

Kur'an âyetlerinin te'viline ilişkin onlarda müşahede ettiğimiz bir diğer ilginç husus *-Kur'an'ın diline, Sünnet'te geçenlere, selefi ve halefiyle ümmetin sözlü ve pratik icmâina uymamasına rağmen-* içlerinden bazılarının ileri sürdüğü cariyelik sisteminin bâtıllığına bizzat Kur'an'ın delâlet ettiği, iddiasıdır.

Söz konusu te'vil -ki buna tahrîf demek daha doğru olur- şu ve benzeri âyetlere yöneliktir :

"... Haksızlık yapmaktan korkarsanız, bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin";⁴¹ "İçinizden, imanlı hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız (sayılan) cariyelerinizden alsın ..."⁴²

Onlara göre bu âyetlerde geçen "*ellerin sahip olduğu*" tabirinden murad, "hür hizmetçilerdir"(!)

Mirza Gulâm Ahmed el-Kâdiyânî kendisinin "mesîh" olduğunu iddia edip, Kur'an âyetlerini ve nebevî hadisleri ne hakikat, ne mecaz ve ne de kinâî olarak arap diliyle uyuşmayacak bir yorumla tahrif ettiği şu sıralarda ve gerekse daha öncesinde Hint bölgesinde kendisi gibi düşünenler hep var olagelmıştır. Allah'a şükür sözünü ettiğimiz bu adamın taraftarları bu ülkelerde (pek) mevcut değil.

Üstad Nedvî ve başkalarının bildirdiğine göre, bu adam anılan bu bölgede, insanlığın ancak kendisiyle hidayet bulduğu *İslâm'ın, sadece ibadetlerden ibaret olduğu* iddiasında bulunmuştur. Nitekim bu bid'atçılar da İslâm'ı böyle anlamaktadırlar. Ama bununla birlikte çoğu da yaşantılarında ibadetlere pek yer vermemektedirler.

Kur'an ve Sünnet'teki prensiplere; *siyasi, sosyal, özel ve ceza hukukuyla ilgili hükümlere* gelince, onun iddiasına göre Allah Teâlâ bunlara uymayı vâcip kilmamıştır. Aksine koyduğu prensiplerle çelişen her tür beşerî normlara uymayı da onlar için mübah kabul etmiştir(!)

Tecrübeyle bilmekteyiz ki, aslında İslâm'ı kökünden yıkmaya çağıran bu Sünnet karşıtları, kendilerini öne çıkarma illetine yakalanmış câhil, anlayışı kıt kimselerdir. İçlerinden kimileri inkarcıdır; kendi kafalarına göre müslümanları inkara çağırırlar. Bunu İslâm ülkeleri üzerinde emelleri olan, müslümanları köleleştirmek isteyen bazı devletlere hizmet amacıyla da yapabilirler. Zira kötü emeller besleyen böylesi devletler tecrübelerine dayanarak çok iyi bilirler ki, müslümanlar hükümler, şeref ve egemenlik dini olan; Allah'ın, daha önceki dinleri kendisiyle yürürlükten kaldırdığı; kıyamete kadar tüm insanlık için en son ve mükemmel din kıldığı İslâm'ın kulpuna sıkı sıkıya sarıldıkları sürece, onlar kesinlikle köleliliği kabul etmezler. Bu sebeple, söz konusu bid'atçilerin tamamının sapıklık üzerinde olduklarını makul ve mantikî delillerle **ortaya koymak**; Allah'ın Kitab'ına ve Resûl'ünün (s.a.) Sünnet'ine sarılmanın **lüzumu üzerinde durmak**, *Sünnet'e dayanarak doğru yolu bulamayan, Kur'an'ı, arap dilinin kurallarına, dinin kesin hükümlerine, selef-i sâlihînin icmâına ters bir şekilde yorumlayarak tahrif eden* kimsenin müslüman sayılamayacağını **gerekçeleriyle anlatmak**, dünyanın her bir köşesinde yaşayan müslüman toplumları için bir sorumluluk olmaktadır. Hiç kuşkusuz bu kimselerin gayeleri, yer yüzünde İslâm adına hiç bir şey bırakmamaktır. Allah Teâlâ onların tümünü yardımından/desteğinden mahrum kılsın.⁴³

41 en-Nisâ 4/3

42 en-Nisâ 4/25

43 Tercüme-yi okuyan Doç. Dr. Salim Öğüt'e teşekkür ederim.